

УДК 811.111'06'37'372-116

ГІПЕРТЕКСТ ЯК МОДЕЛЬ СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ МЕДИЧНОЇ ІНСТРУКЦІЇ

М.О. Зубковська (Запоріжжя)

Тексти медичної інструкції функціонують у рамках певної сфери комунікації, чим зумовлюються особливості поведінки адресата, що залежать від його інформаційних потреб, а також формують певну структуру сприйняття тексту, яка відображає альтернативні варіанти його прочитання. В цій статті пропонується гіпертекстова модель цієї комунікативної структури.

Ключові слова: медична інструкція, гіпертекст, модель, комунікативна поведінка, структура.

Зубковская М.А. Гипертекст как модель восприятия текстов немецкоязычной медицинской инструкции. Тексты медицинской инструкции функционируют в рамках определенной сферы коммуникации, чем предопределяются особенности поведения адресата, которые зависят от его информационных потребностей, а также формируют определенную структуру восприятия текста, отражающую альтернативные варианты его прочтения. В статье предлагается представить эту коммуникативную структуру в виде гипертекстовой модели.

Ключевые слова: медицинская инструкция, гипертекст, модель, коммуникативное поведение, структура, восприятие.

Zubkovska M.O. Hypertext as a model of perception of German package inserts. The texts of package inserts function in a specified discourse that predetermines the special features of communicative behaviour of the addressee. These features depend on his information needs and shape a special pattern of text-perception that reflects its alternative readings. The article suggests to present this communicative pattern as hypertext.

Key words: package insert, hypertext, model, communicative behaviour, pattern.

Актуальність пропонованого наукового до-робку визначається одразу декількома факторами.

По-перше, тенденціями розвитку функціональної стилістики, що має сьогодні доцентрову спрямованість: з одного боку, вона звернена до аналізу функціональних стилів і дискурсів як глобальних лінгвокомунікативних феноменів, а з іншого, – в ній спостерігається тенденція до зниження рівня абстракції досліджуваних явищ у напрямку від макрорівня до цілих текстів як одиниць нижчого рівня таксономії, що можна унаочнити схемою: “окремий текст → **текстотип (жанр)** ← дискурс”.

По-друге, необхідністю розробки концепції жанрового рівня функціонально-стилістичної системи мови, зокрема вирішення такого важливого для сучасного жанрознавства (В. Гольдін, В. Дементьєв, В. Салимовський, К. Седов) завдання, як виявлення глибинних факторів породження жанрів (авто-

ром) і встановлення структурно-композиційних і мовних ознак їх ідентифікації (реципієнтом).

По-третє, попри значну кількість праць, присвячених проблемам породження та сприйняття мовлення, зокрема текстової перцепції (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Лурія, О. Леонтєв, Т. Ахутіна, І. Зимня, О. Залевська) невизначеними є глибинні механізми сприйняття текстотипів (жанрів).

По-четверте, незважаючи на те, що текстотип “медична інструкція” вже неодноразово ставав об’єктом лінгвістичного розгляду (Г. Бурова, Т. Мульганова, Ю. Рудова, В. Жура, Т. Большакова, О. Сосаре), його лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості залишаються не з’ясованими.

З урахуванням цього в даній статті пропонується розглянути текстотип німецькомовної медичної інструкції (НМІ) як дослідницький об’єкт саме

з позицій когнітивної лінгвістики. В якості предмету дослідження виступає перцептивно-комунікативна структура НМІ. Метою представленої наукової розвідки є розробка гіпертекстової моделі сприйняття (прочитання) даного текстотипу. Пропонований підхід спирається на припущення, що тексти та жанри можуть бути нелінійними [2; 3], а також на гіпотезу про вертикальну (спціальну) орієнтацію текстово-інформаційного та когнітивного просторів [3].

Сьогодні лінгвісти та спеціалісти в області комп'ютерної техніки дедалі активніше займаються розробкою питань, пов'язаних із гіпертекстом (див. праці [1; 4; 11; 3]. Зазвичай гіпертекст розглядався як нове (чи просто особливе) явище, що вимагає виявлення найважливіших та найістотніших характеристик (перш за все – лінгвістичних). Іншими словами, гіпертекст розглядається як даність, яка постає не як певний об'єкт дослідження, а як особлива структура, що використовується для осмислення інших феноменів.

Внаслідок того, що НМІ не завжди розрахована на цілісне, лінійне сприйняття, її можна порівняти з гіпертекстом – “специфічною формою організації текстового матеріалу, при якій його одиниці представлені не в лінійній послідовності, а як система явно вказаних можливих переходів, зв'язків між ними. Слідуючи цим зв'язкам, можна читати матеріал у будь-якому порядку, утворюючи різні лінійні тексти” [1, с. 44]. Аналогічну дефініцію пропонують А.В. Полікашін і О.Ю. Савін: “Гіпертекст – це інформаційний масив, на якому задані й автоматично підтримуються зв'язки між виділеними елементами” [4, с. 7]. В енциклопедії “Інформатика” гіпертекст визначається як “граф, у вершинах якого знаходяться фрагменти тексту, а дуги показують, в якій послідовності можна поєднувати ці шматки в лінійно-впорядкований текст. Проходячи з початкової вершини різними шляхами, можна збирати різні варіанти лінійного тексту (що мають різний ступінь докладності, які відображають різні деталі тощо)” [5, с. 278]. При цьому необхідно враховувати, що гіпертекст формується не тільки з текстів і їх фрагментів, але й із таблиць, рисунків,

фонограм – будь-якої інформації, що може бути значимою і представленою за допомогою комп'ютерних технологій [6, с. 195].

Таким чином, однією з найважливіших характеристик гіпертексту є нелінійність [7, с. 33]: якщо звичайний текст читається від початку до кінця, то гіпертекст допускає пересування від фрагменту до фрагменту відповідно до волі того, хто його сприймає. Фактично гіпертекст, який допускає певну множину альтернативних послідовностей, між якими адресат вправі вибирати, ставить під сумнів авторство гіпертекста, оскільки вибір однієї з можливостей є творчим актом [7, с. 32–33].

Поняття “гіпертекст”, яке виникло у зв'язку з розвитком комп'ютерної техніки та комп'ютерних технологій, – це більш широке явище, тому гіпертекст може бути реалізований не лише за допомогою комп'ютерних технологій. Зокрема гіпертекстову структуру має енциклопедія, “статті якої можуть містити будь-яким чином виділені слова, що відсилають читача до інших статей (як правило, виділені слова є заголовками відповідних статей). Крім цього, переходи на інші фрагменти тексту чи на ілюстрації можуть бути задані вказівками (лінками) типу “див. також статтю...”, “див. рисунок...”, а також різноманітними виносками, посиланнями на джерело інформації. Фрагменти чи статті, на які посилаються, в свою чергу можуть мати посилання на інші статті і фрагменти, тим самим у/на всьому тексті енциклопедії задається розгалужена семантична сітка, у вузлах якої знаходяться статті, окремі їх фрагменти, ілюстрації й таке інше. Якщо ж враховувати, що будь-яка енциклопедія, як правило, відсилає до інших текстів, які зазвичай більш детально розглядають ту чи іншу тему, то можна стверджувати, що ми маємо справу з величезним універсальним текстом, який поєднує інші тексти. Бельгійський соціолог П. Отлэ, що створив “Універсальну десяткову класифікацію”, яка широко використовується в бібліотечній справі, ще на початку ХХ століття висловив думку, що “розвиток науки зайшов так далеко, що єдино правильним підходом, який відповідає дійсності, є розгляд усіх книг, усіх журнальних ста-

тей, усі офіційні звіти як томів, розділів, параграфів великої книги, універсальної книги, велетенської енциклопедії, складеної з усього того, що було надруковано” (цит. за: [8, с. 140–141]). При цьому необхідно відмітити, що така книга буде містити занадто багато суперечливої та просто не зіставної інформації, яку, відповідно, неможливо описати в рамках єдиної класифікації). Однак це зовсім не суперечить ідеї гіпертексту.

МІ примикають до групи текстів, які значною мірою наближаються до гіпертексту і на цій підставі протиставляються текстам із жорстко заданою структурою. Втім, це не означає, що дані тексти не мають жодного відношення до гіпертексту. Наприклад, твір із жорстко заданою структурою може супроводжуватися коментарем і також набути нелінійності: читач зіштовхується з альтернативою, відповідно до якого він може перейти до читання коментаря чи продовжити читання основного тексту [8, с. 139]. Крім того, текст із жорстко заданою структурою може стати самостійним вузлом гіпертексту. Нарешті, подібна структура може вводитися автором навмисне: одним із перших таких способів читання запропонував Х. Кортасар у романі “Гра в класики”; пор. також романи М. Павіча “Хазарський словник”, “Пейзаж, намальований чаєм”, а також книгу Дмитра Галковського “Безконечний глухий кут”, яка будується як коментарі до певного тексту, коментарі до коментарів і т.д., причому залишається неясним, чи написаний текст, який є основним.

Крім того, будь-який текст містить багато відсилок до самого себе. Такі відсилки зазвичай мають вигляд указівок типу “Вище ми вже зазначали...”, “Нижче ми повернемося до цього питання...”, “Останнє по порядку, однак не останнє за важливістю...”, “По-перше..., по-друге..., по-третє...” [9].

Для опису архітектури гіпертексту використовують наступні поняття [7, с. 33–34]: **вузол** – відносно самостійний компонент гіпертексту: текст або його фрагмент, таблиця, зображення, відеоролик, фонограма і т.д.; **відношення** – зв’язки між окремими вузлами, типи яких задаються розробником гіпертекстової системи чи самим читачем.

Відношення можуть бути *одновекторними* (коли читач може переходити від одного вузла до іншого тільки в одному напрямку) і *двовекторними* (коли можливий перехід від вузла до вузла в обох напрямках); **окіл вузла X** – сукупність вузлів, які є суміжними з вузлом X; **шлях (маршрут)** – ланцюг вузлів, які проходить читач під час перегляду компонентів гіпертексту. З поняттям маршруту пов’язане більш широке поняття “навігація”, яке являє собою пересування свідомості читача по гіпертексту; **центр і периферія** гіпертексту: центр формується за рахунок вузлів, до яких входить і з яких виходить велика кількість посилань (лінків); до периферії відносять вузли, які практично ізолювані від інших вузлів, тобто мають мінімальну кількість посилань на інші тексти.

Так, у гіпертексті НМІ можна констатувати наступні вузли, які пов’язані між собою двовекторними відношеннями:

1. Was ist Ambroxol-ratiopharm → 30 mg und wofür wird es angewendet?
2. Was müssen Sie vor der Einnahme von Ambroxol-ratiopharm → 30 mg beachten?
3. Wie ist Ambroxol-ratiopharm → 30 mg einzunehmen?
4. Welche Nebenwirkungen sind möglich?
5. Wie ist Ambroxol-ratiopharm → 30 mg aufzubewahren?
6. Weitere Informationen

В контексті даної статті для типології гіпертекстів істотними є наступні підстави [7, с. 34–35].

По-перше, гіпертексти бувають *ієрархічними* та *сітьовими*. У першому випадку структура гіпертексту постає як дерево, а відношення між вузлами співвідносяться з родо-видовою структурою тезаурусу (хоча й не тотожні їй). В сітьових гіпертекстах між вузлами встановлюються відношення різних типів.

По-друге, гіпертекст може бути *простим* і *складним*. Відмінність між ними полягає в тому, що у складних гіпертекстах немає розмежування між основним і другорядними текстами, тоді як у простому гіпертексті основний текст чітко протиставляється допоміжним (пор.: зміст – тексти

розділів, основний текст – коментарі).

По-третє, якщо гіпертекст не змінюється у процесі використання, його називають статичним; такий гіпертекст має *жорстку структуру*. Відповідно, зв'язки між вузлами динамічного гіпертексту змінюються у процесі його використання. Гіпертексти з *м'якою структурою* передбачають, що зв'язки між вузлами встановлюються при кожному наступному зверненні (пор., наприклад, встановлення ступеня близькості документів за їх ключовими словами).

Враховуючи ці параметри, НМІ слід віднести до ієрархічних, простих, статичних гіпертекстів із жорсткою структурою.

Пропонований тут підхід до опису структури НМІ передбачає розбиття тексту на фрагменти (вузли) з наступним встановленням відношень між ними. Між окремими компонентами тексту задаються певні відношення, які нагадують відношення між вузлами гіпертексту, хоча фактично можуть не бути такими. У зв'язку з цим необхідно мати на увазі, що “архітектура” гіпертексту в цій праці використовується виключно в якості моделі жанрової структури. Реальний розподіл на фрагменти завжди визначається замислом автора, конкретними особливостями комунікативної ситуації (зокрема, тим, кому саме – досвідченому користувачеві чи новачку – адресований текст) і може як відповідати, так і не відповідати межах між вузлами.

Терміни, що описують гіпертекст, можуть бути використані для опису комунікативної поведінки адресата, тобто здійснюваних ним переходів від одного елементу тексту до іншого. Наприклад, маршрутами в даному випадку є шляхи, які може проходити користувач. Наведемо в якості прикладу маршрут, який може пройти користувач, якщо він буде читати текст від самого початку до кінця, при цьому уточнюючи за необхідності в цитованій МІ, що означає кожний з елементів.

Окрім цього, користувача можуть цікавити й більш спеціальні питання. Наведемо послідовність для ситуації, коли в адресата є інформаційна потреба “Wie ist Ambroxol-ratiopharm → 30 mg einzunehmen?” (схематична репрезентація послідов-

ності не відображає самого читання цього розділу): <1> ?> <3> ?> <6> <8> ?> <11>. Обираючи даний маршрут, адресат спочатку знаходить назву розділу “Wie ist Ambroxol-ratiopharm → 30 mg einzunehmen?”, після чого подумки пересувається від заголовку до заголовку, поки не досягає необхідного йому підрозділу. Оскільки в цій інструкції є зміст, відповідно ту саму послідовність можна представити наступним чином: <0¹> ?> <0²> <0³> <1> ?> <3> <6> <8> ?> <11>, де <0¹>, <0²>, <0³> позначають відповідно звернення до змісту, пошук необхідного розділу (“Wie ist Ambroxol-ratiopharm → 30 mg einzunehmen?”). Лише після цього адресат знаходить назву розділу і рухається по заголовках підрозділів.

Таким чином, гіпертекст може слугувати моделлю комунікативної поведінки (сприйняття) адресатом МІ. Представляючи структуру МІ у вигляді гіпертексту, ми можемо описати, яким чином буде рухатися по ньому (тобто здійснювати навігацію) користувач, який має конкретну інформаційну потребу. Подібне уявлення МІ (як, власне кажучи, і будь-якого іншого тексту) може бути осмислене за допомогою поняття “гнучкості діалогу”, що використовується розробниками програмного забезпечення [5; 10, с. 10–13]. На цій підставі можна припустити, що чим більше можливостей прочитання МІ має адресат і чим більшою є відповідність між текстом і можливими інформаційними потребами його читача, тим більш гнучким є цей текст.

Таким чином, уявлення про те, що адресат дістає з тексту ту саму інформацію, яка була в нього вкладена, ймовірно, слід визнати помилковим. Скоріше за все, цього не відбувається навіть тоді, коли адресат навмисне прагне до розуміння замислу тексту. Відповідно, та роль, яку автор тексту наві'язує адресату, не завжди відповідає інформаційній потребі, яка примусила його звернутися до даного тексту. Внаслідок цього адресат вимушений спиратися на мовленнєві імплікатури й операції виводу для того, щоб отримати саме ту інформацію, яка йому необхідна.

В зв'язку з цим гіпертекстова модель дозволяє представити такі важливі аспекти комуніка-

тивної поведінки адресату письмового тексту, як пошук необхідної інформації чи використання тексту в зв'язку з конкретною проблемою. Практична цінність такого підходу полягає в тому, що він може бути використаний при розробці методик зіставлення текстів НМІ. Автори таких текстів, які називаються “технічними письменниками”, як правило, виходять зі своїх власних уявлень про можливі проблемні ситуації. Незважаючи на те, що ці уявлення достатньо повні, необхідно визнати, що створення текстів НМІ, які були б здатні задовольнити будь-які інформаційні потреби в будь-якій проблемній ситуації, що виникають, наприклад, при використанні лікарського препарату, навряд чи можливо. Більш глибоке знання особливостей сприйняття тексту НМІ може бути корисним, оскільки дозволить створювати “багатофункціональні” тексти, тобто такі, що здатні задовольнити різні інформаційні потреби в різних проблемних ситуаціях.

Перспективи наукових розшуків у запропонованому в даній статті напрямку вбачаються, перш за все, у подальшій ідентифікації та розробці композиційно-сміслових моделей інших текстотипів (жанрів) у різних мовах, зокрема на тлі їхньої етнокультурної специфіки. Це дасть змогу прояснити когнітивно-комунікативні механізми породження та сприйняття людиною інформації, а також сприятиме поглибленню знань про специфіку

когнітивно-семантичного моделювання та лінгвокогнітивну таксономію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Субботин М.М. Новая информационная технология: создание и обработка гипертекста / М.М. Субботин. – М. : Наука, 1992. – 328 с.
2. Гаспаров Б.М. Нелинейность как свойство устной речи / Б.М. Гаспаров // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи. – Горький : Прометей, 1976. – Вып. 7, Ч. 1. – С. 14–28.
3. Семенець О.О. Синергетика поетичного тексту / О.О. Семенець. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2005. – 337 с.
4. Поликахин А.В. Гипертекст: сущность, состояние, проблемы, перспективы / А.В. Поликахин, А.Ю. Савин. – М. : Наука, 1993. – 248 с.
5. Информатика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.krugosvet.ru/enc/nauka_i_tekhnika/matematika/INFORMATIKA/html.
6. Гаврилова Т.А. Базы знаний интеллектуальных систем / Т.А. Гаврилова, В.Ф. Хорошевский. – СПб. : Питер, 2001. – 312 с.
7. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику / А.Н. Баранов. – М. : Наука, 2001. – 298 с.
8. Агеев В.Н. Семиотика / В.Н. Агеев. – М. : Изд-во “Весь мир”, 2002. – 256 с.
9. Вежицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 8. Лингвистика текста. – М. : Наука, 1978. – С. 112–175.
10. Денинг В. Диалоговые системы “человек-ЭВМ”. Адаптация к требованиям пользователя / В. Денинг, Г. Эссиг, С. Маас. – М. : Наука, 1984. – 256 с.
11. Воронина О.В. Использование гипертекстовой системы LINK WAY для контроля знаний / О.В. Воронина // Информатика и образование. – 2000. – № 4. – С. 12–24.